

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ Оповідань Б. Жолдака)

Мокрицька Н.О.

Маріупольський державний університет

Стаття присвячена проблемі українсько-російської інтерференції в художніх текстах, зокрема досліджено функційно-стилістичний аспект використання українсько-російської інтерференції. У статті проаналізовано та узагальнено погляди українських і зарубіжних лінгвістів на явище інтерференції. Інтерпретовано поняття «інтерференція» й «суржик». Класифіковано українсько-російські суржикізми, виділені з художніх текстів. Визначено особливості функціонування українсько-російського суржику в художніх текстах.

Ключові слова: білінгвізм, інтерференція, субмова, суржик, функційно-стилістичний аспект.

Дослідження у сфері міжмовної інтерференції викликали і викликають особливий інтерес у багатьох лінгвістів. Серед таких вчених слід зазначити В.О. Виноградова, Ю.В. Ковальова, В.М. Манакіна, Л.Т. Масенка, А.Н. Окара, В.Д. Радчука, В.Ю. Розенцвейга, А.А. Сербенську, О.О. Тараненка, В.М. Труба та інших. Наразі в лінгвістиці немає єдиного погляду на визначення поняття інтерференції, а результати досліджень у галузі українсько-російської інтерференції зводяться до розгляду лише окремих прикладів мовних помилок без залучення закінчених текстів. Усе вищезазначене, а також значна поширеність білінгвальних мовних ситуацій у сучасному світі обумовлюють **актуальність** даного дослідження.

Мета дослідження – аналіз функційного та стилістичного аспектів використання українсько-російської інтерференції в художніх текстах.

Основні завдання полягають в уточненні поняття інтерференції в сучасній лінгвістичній літературі, функційному та стилістичному аналізі та класифікації виділених суржикізмів з художніх текстів.

Виклад основного матеріалу. На територіях, де існують діалектні континууми, природним є й існування перехідних діалектних форм між спорідненими мовами сусідніх народів – наприклад, між українською мовою та російською, білоруською, польською або словацькою. Одним з природних механізмів розвитку мови є також запозичення елементів інших мов у результаті мовних контактів. Однак розвиток і розповсюдження українсько-російського суржику в Україні пов'язані з тривалим співіснуванням цих двох мов на одній території у нерівному соціально-політичному статусі. У період належності українських територій до Російської імперії, російська мова була мовою вищих соціальних верств і, за державної підтримки, обслуговувала потреби державного апарату, науки, техніки, освіти, армії та флоту [1] тощо, а функції української мови переважно обмежувалися побутовим спілкуванням, фольклором або художніми творами здебільшого про сільське життя. [2] Такі умови сприяли формуванню відношень диглосії з російською мовою у ролі «вищої», а розмовної української (або її місцевих діалектів, або суржику) – у ролі «нижчої» (за іншою термінологією, [3] мов відповідно «високої культури» та «низької культури»). В умовах диглосії, форми і лексика з «вищої» мови часто «просочуються» до «нижчої», але у дещо адаптованій формі.

У період існування СРСР українська мова дістала певну державну підтримку (особливо в роки так званої «українізації»), але загалом теж виконувала другорядні функції порівняно з загальнодержавною російською мовою, яка домінувала у сфері

науки, техніки, економіки, вищої освіти, державного управління, у партійно-державному апараті і силових структурах, у засобах масової інформації і книговидавництві, а також була «мовою міжнаціонального спілкування». Вплив російської мови на інші мови у СРСР посилювався також через впровадження загальної освіти, розвиток економіки, урбанізацію, мілітаризацію, міграцію населення (у тому числі вимушену) та інші радикальні соціальні перетворення. У самій Росії до 2-ї половини ХХ ст. практично зникли територіальні діалекти російської мови у їх «незайманому» вигляді, поступившись місцем напівдіалектним формам мови або майже правильній літературній мові з деякими регіональними особливостями. [4]

З урахуванням цих історичних факторів, у багатьох публікаціях суржик розглядається і оцінюється не у суто лінгвістичному аспекті, а у соціально-політичному, у контексті політичної боротьби за роль і статус української та російської мов в Україні, процесів русифікації або, навпаки, українізації. З одного боку, суржик характеризується як мовлення сільських жителів, що пристосовуються до російськомовних мешканців міста; як проміжна субмова, що виконує роль перехідного етапу в асиміляційному процесі витіснення української мови російською: [5] «За умови виключно російськомовної школи, церкви..., адміністрації, війська, комерції тощо перехід до вищої верстви означав для українця й зміну мови... А з огляду на те, що до 80 відсотків селян були неписьменними, такий перехід до російщини відбувався через перехідну стадію суржику»; [6] як продукт «засмічення» чистої української мови русизмами або навіть як «хворобливе явище, що загрожує українській мові внутрішньою руйнацією усіх її рівнів». [7] Згідно з альтернативною думкою деяких московських нефілологів, суржик є цілком природним явищем; деякі такі публіцисти взагалі називають суржик справжньою «народною» формою мови, а сучасну літературну українську мову – «штучним галицьким новоязом», нав'язуваним народу «націоналістами».

В сучасних умовах може діяти і «зворотній» механізм утворення суржику: як проміжного етапу засвоєння російськомовними міськими жителями української мови [9]. У зв'язку з цим, у публіцистичних статтях висловлюється і думка, що боротьба з суржиком є шкідливою, «бо вона зменшує коло наших союзників, замість того, щоби завойовувати нових», і що боротися треба не з суржиком, а за перехід російськомовних «спочатку хоча б на суржик» [10].

Суржик існує у різноманітних формах. Намагаючись типізувати суржик, дослідники виділяють суржик «на основі української мови» і «на основі

російської мови», а також «слабку» та «сильну» форми суржикю, залежно від концентрації порушень лексичного стандарту української або російської мови (від 10-15% до 25%).

Суржик належить до широко розповсюджених і обговорюваних тем в лінгвістиці. Це нерідко явище можна спостерігати в усному мовленні пересічних громадян, державних діячів, на сторінках газет, в статтях, іноді навіть у публікаціях, присвячених боротьбі з цим мовним явищем. Вживання українсько-російських суржиків зустрічається й у художніх творах сучасних українських письменників.

Використання суржикю в художньому стилі застосовується авторами для створення комічного ефекту. Яскравим прикладом є твори Богдана Жолдака.

Слід зазначити, що це не перші випадки, коли письменники використовували у своїх творах суржик. Вважається, що вже у Івана Котляревського, першого письменника, який писав українською мовою, і в його п'єсі «Наталка Полтавка» використовувався суржик як засіб передачі живої народної мови (наприклад, *витрачаю літа* замість *втрачаю роки, часочок – годиноньку, отвічай – відповідай, мужем – чоловіком* та ін.).

Сучасний український письменник Богдан Жолдак у своїй збірці «Топінамбур, сину: Extra drive stories» використовує суржик як стилістичний засіб типізації та індивідуалізації героїв, для створення комічних, а часом і іронічних ситуацій.

Аналізуючи фактичний матеріал, нами було встановлено такі найчастотніші випадки вживання українсько-російських суржиків у оповіданнях Б. Жолдака:

- вживання русизмів замість нормативних українських відповідників: *даже (навіть), да (так), не (ні), када (коли), не нада (не потрібно), еле (ледве), щас/січас (зараз), всегда (завжди), нікогда (ніколи), чуть-чуть (трішки), конешно (звичайно), звісно, наверно (мабуть), наприклад (наприклад), допустім (припустимо), между (між), вместо (замість), вроде/будто (наче, начебто), іменно (саме), рядом (поруч), язык (мова), больніца (лікарня), циплята (курчата), предохранитель (запобіжник), председатель (голова), почта (пошта), почтальйон (листоноша)* тощо;

- «українізовані» форми російських дієслів: *зделав (зробив), дівся (подівся), унаслідував (успадкував), получил (отримував), читав («вважав» або «ракував» залежно від контексту), отдал (віддав), отключив (вимкнув)* і таке інше;

- «українізовані» форми російських числівників: *перший / перва, второй / втора* тощо;

- змішування українських і російських форм невизначених займенників: *хто-то (хтось), што-то (щось), як-то (якось), які-то (якісь), який-то (якийсь), чого-то (чомусь, чогось), кой-шо (щось), кой-які (якісь)* і подібне;

- порушення дієслівного керування, вживання прийменників і відмінків за російським зразком: *по вулицям замість по вулицях, на російській мові замість російською мовою* і таке інше;

- утворення найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників за зразком російської мови: *самий головний (найголовніший), саме важне (найважливіше)* тощо;

- утворення від українських дієслів активних дієприкметників за російським зразком: *відробивший, прийшовший, зробивший* (в українській мові ця граматична форма відсутня) і подібне;

- слова і висловлення, кальковані з російської: *міроприємство, прийняти міри, прийняти участь,*

до цих пір, так як, бувший у користуванні, на про- тязі і таке інше;

у вимові:

- **редукція ненаголошених голосних, оглушення дзвінких приголосних, заміна «дж» і «дз» на «ж» і «з», відсутність чергування «к/ц», зсув наголосу за російським зразком: *када, розгаварювать, росписуваться, звонять, нахожуся, жінке, в восьмирічкі, говорять* тощо;**

- **відсутність чергування «o/i» або «e/i»: *корова/коров, голова/голов* замість *корів, голів* і подібне;**

- **активне використання «є» в позиції після приголосної, особливо в російських запозиченнях: *первий, делают, свет, архитектор, Вера*** і таке інше.

Отже, суржик – побутове мовлення, в якому об'єднані лексичні та граматичні елементи різних мов без дотримання норм літературної мови.

З урахуванням історичних факторів, у багатьох публікаціях суржик розглядається і оцінюється не у суто лінгвістичному аспекті, а у соціально-політичному, у контексті політичної боротьби за роль і статус української та російської мов в Україні, процесів русифікації або, навпаки, українізації. З одного боку, суржик характеризується як мовлення сільських жителів, що пристосовується до російськомовних мешканців міста; як проміжна субмова, що виконує роль перехідного етапу в асиміляційному процесі витіснення української мови російською; як продукт «засмічення» чистої української мови русизмами або навіть як «второбливе явище, що загрожує українській мові внутрішньою руйнацією усіх її рівнів». Згідно з альтернативною думкою деяких московських нефілологів, суржик є цілком природним явищем; деякі такі публіцисти взагалі називають суржик справжньою «народною» формою мови, а сучасну літературну українську мову – «штучним галицьким новоязом», нав'язуваним народу «націоналістами».

Сучасний українські письменники використовують суржик як стилістичний засіб типізації та індивідуалізації героїв, для створення комічних, а часом і іронічних ситуацій.

Так, нами було встановлено 10 типів найчастотніших випадків уживання українсько-російських суржиків у художніх творах (на матеріалі оповідань Б. Жолдака): вживання русизмів замість нормативних українських відповідників; «українізовані» форми російських дієслів; «українізовані» форми російських; змішування українських і російських форм невизначених займенників; порушення дієслівного керування, вживання прийменників і відмінків за російським зразком; утворення найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників за зразком російської мови; утворення від українських дієслів активних дієприкметників за російським зразком; слова і висловлення, кальковані з російської; у вимові – редукція ненаголошених голосних, оглушення дзвінких приголосних, заміна «дж» і «дз» на «ж» і «з», відсутність чергування «к/ц», зсув наголосу за російським зразком, відсутність чергування «o/i» або «e/i»; активне використання «є» в позиції після приголосної, особливо в російських запозиченнях.

Незважаючи на тривалу історію вивчення, проблема міжмовних контактів залишається однією з дискусійних. Вирішення теоретичних проблем є важливим для опису загальної структури мови, а також необхідною умовою для створення зведених капітальних граматик.

Список літератури:

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику. – М.: ЛКИ, 2007. – 360 с.
2. Баранов А. Н., Казакевич Е. Г. Парламентские дебаты: традиции инновации. Советский политический язык (от ритуала к метафоре). – М.: Прогресс, 1991. – 145 с.
3. Белл Р. Т. Социоллингвистика. Цели, методы и проблемы / Пер. В. А. Виноградова. – М.: Международные отношения, 1980. – 320 с.
4. Белова А. Д. Американизм, американский политический дискурс и идиостиль президента Теодора Рузвельта // Вісник Харківського державного університету. Серія романо-германська філологія. – 1999. – № 430. – С. 6-13.
5. Бенвенист Э. Общая лингвистика: пер. с франц. – М.: Прогресс, 1975. – 447 с.
6. Васильева М. О. Метафорична реалізація концепту політика в сучасному англomовному політичному дискурсі: Автореф. Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/ – ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2008. – 20 с.
7. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика: Пер. с англ. и нем. – Волгоград: Перемена, 1997. – 139 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови онлайн
9. Вахтин Н. и др., Новые языки новых государств..., – К., 2003.
10. Гелнер Е. Нації та націоналізм. Націоналізм: Пер. з англ. – К.: Таксон, 2003.

Список використаних джерел:

1. Богдан Жолдак Топінамбур, сину: Extra drive stories / Богдан Жолдак. – м. Львів: Кальварія, 2002. – 224 с. – ISBN: 966-663-051-6.

Мокрицкая Н.О.

Мариупольский государственный университет

**ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ УКРАИНСКО-РУССКОЙ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ
В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ
(НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Б. ЖОЛДАКА)**

Аннотация

Статья посвящена проблеме украинско-русской интерференции в художественных текстах, в частности исследован функционально-стилистический аспект использования украинско-русской интерференции. В статье проанализированы и обобщены взгляды украинских и зарубежных лингвистов на явление интерференции. Интерпретированы понятия «интерференция» и «суржик». Классифицированы украинско-русские суржикизмы, выделенные из художественных текстов. Определены особенности функционирования украинско-русского суржика в художественных текстах.

Ключевые слова: билингвизм, интерференция, субязык, суржик, функционально-стилистический аспект.

Mokritskaya N.O.

Mariupol State University

**FUNCTIONAL AND STYLISTIC ASPECTS
OF USING THE UKRAINIAN-RUSSIAN INTERFERENCE IN A LITERARY TEXTS
(ON THE MATERIAL OF WORKS BY B. ZHOLDAK)**

Summary

The article is devoted Ukrainian-Russian interference in literary texts, in particular investigated functional and stylistic aspects of using the Ukrainian-Russian interference. The article analyzes and summarizes the views of Ukrainian and foreign linguists on the phenomenon of interference. Interpreted the concept of «interference» and «surzhik.» Ukrainian-Russian surzhikizmy from literary texts are classified. The features of the functioning of the Ukrainian-Russian surzhik in literary texts are defined.

Keywords: bilingualism, interference, the sub language, surzhik, functional and stylistic aspects.